

A folyóiratok kiszolgáltatottságáról

Szerkesztőségünk a *Somogy* főszerkesztőjének, *Laczkó András*-nak minden megállapításával keserűen bár, de egyetért. Nem tervezünk ugyan vitát, mégis szívesen fogadjuk olvasóink és a szakemberek minden tanácsát és megjegyzését, amely a kibontakozás felé mutathat. (– a szerk.)

Az Írószövetség kritikai szakosztályának helyzetelemző, jövőrettekintő javaslatában is olvasható az irodalmi folyóiratok vezető munkatársaink régi témája: *a kiszolgáltatottság*. Ennek több, egymással szorosan összefüggő területe van. Ezek közül arról a háromról szólok, amelyek a „lenni, vagy nem lenni” alternatíva szempontjából igencsak fontosak, meghatározók. Kezdjük a költségvetés kérdésével.

GAZDÁLKODJUNK?

Szinte márcsak közhelyként ismételhető, hogy a „nehéz gazdasági helyzetbe” került országnak a lehető legtöbbet kellene áldoznia a kultúrára. A gyakorlatban azonban az első és legfontosabb kérdés, hogy ez az adott pillanatban mennyi pénzt kíván? S az összeg honnan teremthető elő ha kifejezetten közgazdaságihoz közelítő szemlélettel próbálunk válaszokat adni, akkor fölmerül: érdemes-e a kultúrára sok területen egyáltalán befektetni. Hiszen a megtérülés rövid távon és mérhetően: szinte semmi. Ugyanakkor – erre is elég gyakran hivatkozunk – a gazdag országok (Japán, Franciaország, Tajvan stb.) sikereinek példája épp’ a kulturális ágazatokba fektetett pénz mennyiségének növelésére buzdít. Elvként ez szerencsére sokan felismerték. Nehéz lenne itt és most idézni, felsorolni, hogy ki mindenki nyilatkozott arról, hogy a jövő érdekében elkerülhetetlen a kulturális beruházás. De így méginkább nyitott a kérdés: mindezt ki fizesse? Tény, eléggé beszűkült a feleletadáshoz támpontot adó kör. Végül is három finanszírozóról beszélhetünk: *az állam, valamelyik gazdasági egység, illetve a lakosság, az olvasók*.

Ide iktatható lenne egy negyedik forrás is: az irodalmi-művészeti társaságok. Az előző mondat feltételes fogalmazásában már jeleztem, ez nem egykönnyen oldható meg. A társaságok ugyanis létezésük és munkájuk pénzügyi fedezetét nem a tagdíjakból, adományokból, teremtik elő, hanem *állami tanácsi támogatásból*. Ha egy-egy lap az önszerveződő társaságoktól kapna anyagi segítséget, akkor az csupán annyit jelentene, hogy a költségvetés egy lépcsőfok közbeiktatásával adná a pénzt.

Jó ideje a pénzügyi kormányzat vezetői eléggé egyértelműen arra ösztönzik a színházakat, könyvkiadókat, folyóiratokat, lapokat, zenekarokat, hogy kíséreljék meg a gazdálkodást, a kockázatvállalást. Magyarán: keressünk mecénásokat! Ha e tanács nyomán képzeljük el a kibontakozást, ak-

kor találhatunk támogatót egy-egy gyárban, esetleg hirdetni óhajtó utazási irodában, kisvállalkozásban, biztosítóban, a „lapgazdához” képest más költségvetési egységben. Azonban már az első lépéseknél előkerül a közgazdasági érdek. Mikor éri meg egy gyárnak a lapok támogatása? Ha valamilyen csatornán, a növekvő vásárlások útján, esetleg távoli, de kecsgető üzleti reménnyel *visszatérül* a befektetés. Tétélezzük fel, egy folyóirat a kaposvári ruhagyárat kérné fel támogatásra. Nagyon valószínű, hogy legfeljebb egyszeri és meghatározott alkalommal kerülhetne sor konkrét összeg átutalására. Miért? Ha kérünk százezer forintot, akkor az valamit enyhít a gondjainkon, de az üzem áruforgalmát aligha lendíti fel a cikkünk, hirdetésünk a támogatás mértékéig. Arról se feledkezhetünk meg, hogy a nehéz helyzetbe jutó vállalatoknak a legkisebb gondja is nagyobb az ilyenfajta kiadásnál.

Mód volna könyv-, film-, utazási hirdetésck közlésére. De itt elsősorban az kell figyelembe vennünk, hogy mennyire illik a lap profiljához, amit közzé akarnak tenni. Ha mondjuk kétezer forintért adnánk el egy oldalt hirdetésre, akkor egyívnyi ilyen közlemény mindössze harminckétezer forintot hozna. Viszont egy lapszám, mindenféle rezsit, költséget is beleszámítva ennek sokszorosába kerül. Ez már készlet bizonyos mérlegelésre. Egy ív feláldozása anyagilag nem hozhat annyi hasznot, amennyit irodalomban, szellemiekben veszíthettünk. Mégis fel kell készülni arra, hogy ezzel a lehetőséggel is éljünk. Lapunk, a Somogy már a nehéz gazdasági helyzetet megelőzően kísérletezett azzal, hogy valamilyen módon könnyítsen a költségvetés terhéin. Hogyan? Egy-egy alkalommal városi számokat állítottuk össze, s a helységek vezetőit arra kértük, hogy az irodalmi-művészeti körképért cserébe egy-egy esetben a település tíz-tizenkétezer forinttal járuljon hozzá az előállítás költségeihez. Hangsúlyozni kell: egyszer-egyszer történt ez meg. Aligha vállalná ugyanis bármelyik város, hogy évente vagy kéthavonta rendszeresen hozzájáruljon a lap fenntartásához. (Amennyiben nem kap érte valamit.)

Ezekután vissza kell térni a pénzügyminiszter-helyettes meglehetősen arrogáns hangú tanácsára, hogy gazdálkodjunk. Erre csak akkor volna mód, ha a feltételek is megfellelőek lennének. Gondolni sem merek elégedő induló tőkére, csupán arra, hogy gazdag, s nem a csőd szélén álló, vállalatok és termelőszövetkezetek ajánlhatnák fel segítségüket. De itt is mindjárt arra kell gondolnunk, meddig? Melyik gyár vállalná, hogy (a FIAT cég mintájára) éveken, esetleg évtizedeken át finanszírozzon kulturális intézményt? Mostanában épp’ az ellenkezőjéről hallunk, hogy megszabadulni igyekeznek az ilyen „nyügtől”. Segítség lenne, ha úgy alakult volna az eddigi mozgástér, hogy abban az érték és az ár nem kerül oly’ messze egymástól. Minthogy nem ez történt, úgy tűnik, a jelen viszonyok között a legjárhatóbb út az áremelés.

Nézzük még, mennyiben helyes a fenti következtetés. Alapelv lett, hogy közelítsük az árat a bekerülési költségekhez. A vidéki lapoknál az utóbbi számonként nagyjából százhetven forint. Mit tehetnénk? Adjuk százért, százötvenért a lapot? Akkor ki veszi meg? Emeljük az árat huszonötre? Mi változott meg? Tapasztalat, hogy szinte semmi. Pontosabban: a helyzet romlik, mert az áremeléssel arányosan nő az előfizetői lemorzsolódás. Ez adatokkal igazolható.

Megjegyzendő, hogy 1980-ban tíz forintért adtak egy folyóiratot, 1986-ban pedig tizenhatért. Elvileg növekedni kellett volna a bevételeknek, de számok mutatják, csökkent. Ugyanakkor a költségvetés, illetve a felhasznált összeg ugrásszerűen növekedett.

Központi ötlet volt, kövessék a folyóiratok az előfizetések lemorzsolódását. Ezzel az olló még tovább nyílik, s egyre reménytelenebb lesz a gazdálkodás. Hiszen ha nincs megfelelő példányszám, akkor hogyan juthat el a lap az olvasóhoz, akitől nemcsak a szellemi táplálék vételét, hanem anyagi segítséget is várunk? A csökkentéssel a reménye is elvész annak, hogy a bevétel növekedjék, s ezzel kisebb terhet vállaljon a költségvetés. E ponton kulcsszerepe van a terjesztésnek, ami nemcsak a folyóiratoknál, de a központi napilapoknál is gond.

Aligha zárható egy ilyen számbavétel úgy, hogy ne *veüssünk pillantást* a járható útra. A pillanatnyi helyzetben aligha van más megoldás, mint-hogy a „lapgazdák” vállalják – a jelen és a jövő érdekében – a „veszélyes üzemelést”. Ugyanakkor feltétlenül szükséges a terjesztés átszervezése. Az enyhén szólva furcsa, hogy egy országos terjesztésű folyóiratból egy távoli megyeszékhelyre csak egyetlen példányt visznek. Hogyan is ismerhetik ott meg? Mint minden kulturális terméknek, a folyóiratoknak is minél nagyobb számban el kell jutni a közönséghez. Erre egyfajta recept az *előfizetők toborzása*. A lapok munkatársai ezért írásban, és a közönségtalálkozásokon szóban, mindent megtesznek.

E rövid áttekintés azt bizonygatta, hogy a folyóiratoknál meglehetősen szűk a tér a gazdálkodásra. Azon belül – gúzsba kötve – kell keresni a járható utat.

A NYOMDÁNÁL

Könnyű dolga volt *Misztótfalusi Kis Miklósnak*, a szellemi produktumát maga szedte ki, saját nyomdáján sokszorosította és az olvasókhoz való eljuttatásban is közreműködött. Ezt az ideálisnak ítélt állapotot egyik-másik gazdag nyugat-európai lap és szerkesztő már elérte; szövegszerkesztő géppel, sokszorosítóval rendelkeznek. Ez nemcsak gyorsaságot, hanem jelentős pénzmegtakarítást is eredményez.

Viszonyaink között az ideális állapotokról legfeljebb álmodozhatunk. Kevés a reális esélye annak, hogy a kultúra mint költségvetési ágazat, belátható időn belül, valaha is rendelkezik annyi pénzzel, amennyivel legalább az előállítási (kötségek) feszültségek enyhítése elérhető lesz.

Melyek ezek?

Íme néhány!

Az átfutási idő és a megjelenés pontossága eltérhetetlen egység. Éppen ezért rögzítette szerződésbe (megállapodásba) a lapkiadó vállalat a nyomdával, hogy a szerkesztőségnek mikor kell átadnia egy-egy szám kéziratát. A folyóiratoknál ez általában öt-hat hét. Vagyis a megjelenés napjától (a postánál a tárgy hó 8. napja) visszaszámlálják a heteket. Alá kell húzni, hogy az átfutási idő hosszát a nyomda határozza meg, az egyes munkafolyamatok nyomán. Ez természetes, nincs szerkesztőség vagy kiadó, amelyik ez ellen tiltakozna. De van néhány esetleg előre nem látható, számításba nem vett elem, ami gondot okozhat. Például papír-, vagy festékhiány, géptörés, a szedők betegsége. Ne gondolja senki, hogy ezzel élcelődök. Sőt

erősen számításba veendőnek tartom mindegyik tényezőt. Még a modernebb technikára való áttérést is. Az utóbbit meg kell tanulni, több benne a tévedés lehetősége (mondjuk egy kódszám melléütése a programozásnál), mindezek nyomán könnyen „elúszhat” a lap.

S ki viseli a csúszás következményeit. A nyomda nem, a terjesztő sem. Marad a lapkiadó (és a szerkesztőség). A reklamáló levelek legtöbbször a szerkesztőségbe futnak be, noha a szellemi műhely csak a folyamat kezdőpontját befolyásolhatja; mondjuk azzal, hogy nyolc héttel korábban adja le a kéziratokat. Kétségkívül, ezzel is enyhülhet a feszültség.

Amire szükség is van, mert a modernizálás automatikusan (?) újat termel. A fényszedés, az ofszeteljárás és a többi újítás drágább. Pontról pontra kimutathatóan az. A különbözetet a megrendelőnek kell megfizetni. Már ha tudja! Tétellezzük fel, hogy a „lapgazda” képes követni a drágulást. Azzal viszont olyan ellentmondás keletkezik, ami a szellemi erők, produktumok kiszolgáltatottságát csak növeli. Statisztikákat bárhonnán idézhetnének arról, hogy egy-egy könyv, folyóirat előállításának költségeiben hány százalékot tesz ki a szerkesztőség, és a szerző munkája és a nyomdáié. Igen elgondolkodtató, ha az utóbbi kétszer annyira értékelődik. S ebben benne van az, hogy a „termelő” vállalat kétszázhatvan százalékos haszonkulccsal dolgozik. Lehet játszani a számokkal: a ténylegesen kétszázhatvan forintot érő munkáért a megrendelőnek csaknem kilencszáznegyvenet kell fizetnie.

Mi ez, ha nem többszörösre növelése a kiszolgáltatottságnak?

Mondjunk inkább ráfizetést?

Hiszen ilyen arányú növekedés aligha hárítható át az olvasóknak. S ha nem, akkor már csak egyetlen út tűnik járhatónak: *a roló lebizása...*

A pohárka alján még ezután is maradt a „feketelevesből”. A nyomdák ugyanis nem szívesen vállalnak kisebb példányszámú, de minőségigényes megbízást. Így érthető, ha a gondok felsorolása után egy nyomdaigazgató ekként zárta le a vitát: „Ha elégedetlenek, vigyék máshová a munkát!” Ez valóban megoldás lenne, de csak versenyhelyzetben, ahol esetleg lehet *olcsóbb helyet találni*. Ahol esetleg még él az elv: *kleine Fische, gute Fische...*

A TERJESZTŐKNÉL

Tizenhárom folyóirat részvételével Fonyódon 1987-ben megtartott eszmecsere egyik sarkalatos pontja volt, hogy a Magyar Postának és a Lapkiadó Vállalatnak alig-alig érdeke a lapok terjesztése! A posta jelenlevő képviselője azt is kifejtette, hogy különösen az előfizetők okoznak nagy ráfizetést; a lapkiadó viszont szorgalmazza az előfizetést, mert annak mennyisége a példányszámrendelésnél meghatározó. Viszont – országos tapasztalat! – a lapkiadók keveset tesznek az előfizetők számának emelése érdekében. Az első pillantásra látható ellentmondás csaknem feloldhatatlan. Ebben a rendszerben ugyanis egyedül a szerkesztőség, illetve a lapot fenntartó szerv érdekelt abban, hogy növekedjék az előfizetők száma. Minthogy a fenntartó a lapkiadót bízta meg a folyóirat ügyeinek intézésével, a kör bezárult. A szerkesztőségnek sem apparátusuk, sem erejük nincs arra, hogy előfizetőket gyűjtsenek.

Konkrétan somogyi tapasztalat volt, hogy a Lapkiadó Vállalat csak külön dotáció ellenében lett volna hajlandó foglalkozni előfizetők gyűjtésével.

Ez a szerkesztőség tudomása szerint azóta sem valósult meg. Sőt, olyan jelzéseket kaptunk, hogy a meglevő előfizetők megtartásáért sem tesznek semmit. Ilyen: 1986 őszén egyik balatonfüredi szerzőnk vállalta, hogy tizenhat előfizetőt szerez a *Somogynak*. Ez megtörtént. 1987 elején viszont csaknem mindegyiküktől levél érkezett a szerkesztőségbe, hogy az előfizetett lapot nem kapják! A reklamációk, illetve a levelek egy részét továbbítottuk a lapkiadóhoz. S mi történt? 1988 elején újabb levelek érkeztek, hogy hiányosan és véletlenszerűen kapják meg. A megoldás legtöbbször az volt, hogy a remittenda példányokból pótlólag elküldjük, illetve ha erre nem volt mód, akkor a szerkesztői példányokat áldoztuk fel. Hangsúlyozni szükséges, hogy a szerkesztőség semmiféle jogviszonyban nem áll a Magyar Postával, erre egyedül a lapkiadó illetékes. 1980 július óta a lapot fenntartó Somogy Megyei Tanács képviselői és a lapkiadó vezetői többször fonytattak megbeszélést ezekről az ügyekről, de a megoldásig – sajnos – nem sikerült eljutni.

Hasonló példákat hozott az *Alföld szerkesztősége*. Debrecenben a fenntartók, a posta és a lapkiadó képviselői a szerkesztőségben ültek össze, hogy a megoldáshoz közös úton eljussanak. Akkor a posta 72 óras továbbítási határidőt vállalt, amit azóta sem tudnak betartani. Viszont a fonyódi megbeszélésen a posta képviselője határozottan kijelentette, hogy a lapterjesztés nem nyereséges, s különösen nagy a ráfizetés az előfizetőknél. Ugyanakkor följajánlotta, hogy számuk növelése céljából díjmentesen továbbítanak körlevelet. A posta arra is hajlandónak mutatkozik, hogy a terjesztés monopóliumának feladásáról tárgyaljon. Így esetleg mód nyílna társadalmi terjesztőhálózat szervezésére.

A kiszolgáltatottság, minthogy sok benne a bizonytalansági tényező, senkinek nem jó. Legkevésbé a szerkesztőségeknek, amelyek így aligha válhatnak irodalmat alakító műhelyekké. Ha a labilitás teljes felszámolását nem is, a folyóiratok érdekvédelmét határozottan vállalnia kell az Írószövetségnek. A jelen és a jövő magyar irodalma kívánja ezt.

